

Rijksmuseum
Amsterdam

Drie portretten

Jacob Jordaens (1593-1678)

Portret van Magdalena de Cuyper, moeder van Rogier Le Witer

Olieverf op doek, 152 x 118 cm. Zonder opschriften. Herkomst: kunsthandel Robert Noortman, Maastricht.

Portret van Catharina Behagel, echtgenote van Rogier Le Witer

Olieverf op doek, 152 x 118 cm. gesigneerd en gedateerd *J. Jordaens fecit 1635*, met aanduiding van haar leeftijd *Aetatis 38*. Herkomst: kunsthandel Robert Noortman, Maastricht.

Portret van Rogier Le Witer

Olieverf op doek, 152 x 118 cm. Gedateerd *1635*, met aanduiding van diens leeftijd *Aetatis 44* en met het opschrift *Aelomos* en de datering *1623* op de rand van de collecteschaal. Herkomst: kunsthandel Robert Noortman, Maastricht.

Het gebeurt zelden dat een aankoop het gezicht van een verzameling wezenlijk verandert, doordat deze een belangrijke accentverschuiving in de presentatie veroorzaakt. Met de verwerving van de drie portretten van Jordaens is dit het geval. Bij de herinrichting van de schilderijenafdeling van het Rijksmuseum, na afloop van de tentoonstelling *De Glorie van de Gouden Eeuw* in 2000/01, kreeg de Vlaamse 17de-eeuwse schilderkunst voor het eerst sinds lange tijd weer een vaste plaats in de opstelling. In de afgelopen 25 jaar zijn de Vlaamse schilderijen, evenals de buitenlandse scholen, slechts incidenteel in tijdelijke presentaties getoond. Thans wordt in het eerste kabinet van de Eregalerij, vanaf de Voorhal, werk van Rubens, Van Dijck en Jordaens gepresenteerd, tegenover een kabinet met monumentale schilderijen van Goltzius en Cornelis Cornelisz. van Haarlem.

De drie werken zijn aangekocht in 2001 met steun van de Vereniging Rembrandt (mede dankzij het Prins Bernhard Cultuurfonds), SponsorBingo Loterij, de Stichting Nationaal Fonds Kunstbezit, de Mondriaan Stichting, het Ministerie van OCenW, het VSB Fonds, het Rijksmuseum Fonds, de Jaffé-Pierson Stichting en H.B. van der Ven. De Vereniging Rembrandt kon op de valreep een beroep doen op het Rembrandtfonds *Stortenbeker*, een zeer welkom initiatief van haar lid mevrouw E. Stortenbeker en waarvoor het Rijksmuseum en de Vereniging Rembrandt haar bijzonder erkentelijk zijn.

Dankzij de verwerving van de drie Jordaens-portretten kan de Vlaamse 17de-eeuwse portretkunst, reeds vertegenwoordigd met enkele goede portretten van Anthonie van Dijck, in één klap optimaal worden getoond naast en tegenover de portretten uit dezelfde jaren van Bartholomeus van der Helst, Hendrik de Keyser en Frans Hals. Daarmee wordt een unieke confrontatie van de Vlaamse (Antwerpse) en Hollandse (Amsterdamse en Haarlemse) portretkunst omstreeks 1635 gerealiseerd.¹ De aanwinst betekent een aanzienlijke versterking van de presentatie van de Vlaamse 17de-eeuwse schilderkunst naast die van onze eigen Gouden Eeuw. Daarmee is het relatieve isolement waarin de Hollandse kunst tot dusverre in het Rijksmuseum werd getoond doorbroken.

DE DRIE PORTRETTE

Geportretteerd zijn de 44-jarige Antwerpse koopman Rogier Le Witer (1591-1678), zijn 38-jarige welgestelde echtgenote Catharina Behagel (1597-1666) en zijn moeder, de weduwe Magdalena de Cuyper. Het portret van de frontaal voorgestelde echtgenote Catharina Behagel neemt in het drieluik, dat deze schilderijen vormen, een centrale plaats in. Uit de compositie van de afzonderlijke portretten blijkt dat het portret van haar echtgenoot rechts van het hare dient te hangen en het portret van zijn moeder links. Rogier Le Witer was in 1623 aangesteld als grootaal-

moezenier van de stad Antwerpen. Op deze functie duidt het voorwerp dat voor de geportretteerde op de tafel staat: een collecteschaal, waaraan een figuurtje van een geketende man is bevestigd, wat erop wijst dat de schaal diende voor het inzamelen van aalmoezen voor de gevangenen. De tulp in de nis van het portret van de moeder duidt, evenals de treurende herme, op haar status als weduwe.² Er zijn veel in compositie samenhangende portrettenparen uit de 17de eeuw waarop beide echtelieden zijn afgebeeld, maar de toevoeging van een derde portret van een familielid is uitzonderlijk. Vermoedelijk hingen de drie portretten oorspronkelijk op drie wanden van een kamer.

HERKOMST

In het testament dat de geportretteerde echtelieden op 13 september 1635 opstelden, worden de portretten van het echtpaar vermeld; aangenomen wordt dat het portret van de oude vrouw kort daarna is geschilderd. De drie portretten bleven, naar wordt aangenomen, in bezit van de nazaten en werden na de dood van baron Dubois Wellens in 1849 in Antwerpen geveild en ingekocht door de familie. Vanaf de jaren zestig van de 19de eeuw tot 2001 bevonden ze zich in een hoekkamer van het in de 19de eeuw gerestaureerde, middeleeuwse Kasteel de Borrekens in Vorselaar bij Antwerpen. De drie portretten hingen daar tegen de met 17de-eeuws goudleer bedekte wanden samen met een vierde, even groot en op dezelfde wijze ingelijst portret van de eigenaresse, de douairière Bosschaert du Bois, een werk uit 1850 van de Belgische historieschilder Gustaaf Wappers. In de afgelopen decennia zijn de afzonderlijke portretten van Jordaens enkele malen aan tentoonstellingen in België uitgeleend; ze werden in 1993 voor het eerst gezamenlijk getoond op de grote Jordaens-tentoonstelling in Antwerpen. Na de dood van baron de Borrekens verlieten de portretten in 2001 het kasteel in Vorselaar om door diens erfgenamen in Londen bij Sotheby's te worden geveild. Dankzij de inzet van de koper van de portretten, de Maastrichtse kunsthandel Rob Noortman, konden ze met de steun van talrijke fondsen, stichtingen en de hulp van een particulier eind 2001 gezamenlijk door het Rijksmuseum worden verworven. De omstandigheid dat de portretten in familiebezit bleven,

Portret van Magdalena
de Cuyper, moeder van
Rogier Le Witer
Jacob Jordaens
(1593-1678)
Olieverf op doek,
152 x 118 cm.

verklaart de goede staat ervan. Uitzonderlijk is dat de schilderijen nimmer zijn verdoekt, waardoor de originele verflaag (met alle oneffenheden) prachtig bewaard is.

JORDAENS

De Antwerpse schilder Jacob Jordaens (1593-1678) behoort met zijn tijdgenoten Peter Paulus Rubens (1577-1640) en

Antonie van Dijck (1599-1641) tot de drie belangrijkste en meest productieve 17de-eeuwse Vlaamse kunstenaars. Binnen de verzameling van het Rijksmuseum was Jordaens' werk al vrij goed vertegenwoordigd met onder meer twee goede vroege historiestukken, *De fluitspelende Satyr* (ca. 1630-35) en *Pan gestraft door de nimfen* (ca. 1640), en een laat altaarstuk, *De kruisdraging* (ca. 1655-60), gemaakt voor

Portret van Catharina Behagel, echtgenote van Rogier Le Witer
Jacob Jordaens
(1593-1678).
Olieverf op doek,
152 x 118 cm.

de schuilkerk De Krijtberg in Amsterdam.³ Portretten van zijn hand ontbraken evenwel.

Binnen het oeuvre van Jordaens is het aantal portretten ook betrekkelijk klein, zeker in vergelijking met Rubens en Anthonie van Dijck. Zij dienen evenwel tot zijn beste werk te worden gerekend en evenaren in kwaliteit en allure de portretten van zijn beide tijdgenoten. In een stijl

analoog aan die van Rubens en Van Dijck ontwikkelde Jordaens in de jaren dertig een nieuw portrettype, waarin de geportretteerden geplaatst worden voor een imaginaire paleisarchitectuur en op een informele maar zeer directe wijze zijn voorgesteld. Het portrettenpaar van het oudere echtpaar Johan Wierts en zijn vrouw (Wallraf-Richartz Museum, Keulen) en het dubbelportret van Govaert van

Portret van Rogier
Le Witer
Jacob Jordaens
(1593-1678).
1635. Olieverf op doek,
152 x 118 cm.

Surpele (?) en diens vrouw (National Gallery in Londen), beide uit de jaren dertig, zijn van vergelijkbare allure als het hier besproken drietal.⁴

Na 1640 nam de schilder de rol van Rubens als historieschilder over en kreeg hij vele belangrijke opdrachten vanuit de Republiek. Zo was hij betrokken bij de meest prestigieuze opdracht uit deze jaren: de beschildering van

de Oranjezaal, gewijd aan de nagedachtenis van Frederik Hendrik, in Huis ten Bosch bij Den Haag. Voor deze zaal, onlangs door een ingrijpende restauratie in volle glorie hersteld, schilderde Jordaens in 1652 de omvangrijkste compositie: de *Triomf van Frederik Hendrik*, liefst 730 x 750 cm groot. Niet alleen de Oranjes waren opdrachtgevers van de protestantse schilder, voor het Amsterdamse

stadhuis vervaardigde hij vier schilderijen en verschillende katholieke schuilkerken bestelden altaarstukken bij hem. In de late jaren vijftig vervaardigde hij voor De Krijtberg in Amsterdam *De Kruisdraging*, die in 1997 door het Rijksmuseum werd gekocht.

17DE-EEUWSE VLAAMSE SCHILDERKUNST

Terwijl de Antwerpse portretkunst met twee goede Antwerpse portretten en een fraai laat dubbelportret van Anthonie van Dijck (*Portret van Prins Willem II en Prinses Henriette Maria Stuart*) kan worden getoond, is Rubens met een belangrijke olieverfschets *De Kruisdraging* (ca. 1630) en een goed eigenhandig historiestuk *Cimon en Peres* (ca. 1630) aanwezig. Daarnaast is de vroege landschapsschilderkunst met werk van Jan Brueghel de Oude, Joos de Momper en anderen sterk vertegenwoordigd. Hetzelfde geldt voor de Vlaamse stillevenkunst met werk van schilders als Frans Snyders en Adriaan van Utrecht, en genreschilders als David Teniers en Adriaan Brouwer.

De meeste van de Vlaamse schilderijen zijn door het Rijksmuseum verworven in de 19de eeuw, vooral in de periode 1820-30, toen Vlaanderen nog deel uitmaakte van het Koninkrijk. Vanaf de opening van het nieuwe Rijksmuseum in 1885 werden de Vlaamse schilderijen als onderdeel van de buitenlandse scholen gepresenteerd. Met uitzondering van drie schilderijen van de Vlaamse landschapsschilder Joos de Momper, die als voorloper van de Haarlemse landschapsschilders werd gezien, verwierf het Rijksmuseum in de 20ste eeuw vrijwel geen enkel Vlaamse schilderij. Een uitzondering vormt Jordaens' altaarstuk *De Kruisdraging*, dat sinds 1986 in bruikleen van

De fluitspelende Satyr
Jacob Jordaens
(1593-1678), ca. 1635.
Doek, 135 x 176 cm.
Aangekocht in 1822.
RIJKSMUSEUM,
AMSTERDAM.

Willem II, prins van Oranje, en prinses Henriette Maria Stuart, dochter van Karel I van Engeland Anthonie van Dijck (1599-1641), 1641, olieverf op doek, 182,5 x 142 cm
RIJKSMUSEUM, AMSTERDAM.

het Rijksmuseum was en in 1997 werd verworven. Dat gebeurde vooral omdat het een goed voorbeeld vormde van de monumentale religieuze schilderkunst en omdat het voor een katholieke Amsterdamse schuilkerk was gemaakt. Als zodanig kwam de aankoop van het altaarstuk dat, hoe imposant ook, zeker niet tot Jordaens' beste werk kan worden gerekend, voort uit de behoefte om belangrijke aspecten van het Nederlandse culturele erfgoed in Nederland te behouden.

De drie portretten, stuk voor stuk meesterwerken uit Jordaens' beste periode, zijn verworven omdat zij de fraaist denkbare voorbeelden van de Vlaamse portretkunst vormen. Hoewel Rubens als portrettist ontbreekt, kan de 17de-eeuwse Antwerpse portretkunst in het Rijksmuseum met deze Jordaens-portretten en die van Anthonie van Dijck toch op een vergelijkbaar niveau worden getoond tegenover en naast de even ambitieuze portretten van Amsterdamse en Haarlemse tijdgenoten. Het zelfbewustzijn van de voorgestelden en de rijkdom van de kleding is bij de noordelijke tegenhangers nauwelijks minder, maar toch ogen deze soberder. Sterker dan in de Amsterdamse portretten komt de behoefte aan een aristocratische status van de burgerij in de nieuw verworven monumentale portretten tot uiting ♦

Jan Piet Filedt Kok

Noten

1. Dat de nieuwe aanwinst deze rol vervult, bleek al bij de presentatie ervan (19 december 2001 tot 2 april 2002) in een tweede kabinet op de Eregalerij. Vanaf zomer 2002 zullen de schilderijen, na een conservatorische behandeling, in dit kabinet worden tentoongesteld met een drietal portretten van Anthonie van Dijck. Tussen half november 2002 en maart 2003 zal deze presentatie met een aantal bruiklenen van schilderijen van Rubens, Van Dijck en Jordaens worden versterkt, ter gelegenheid van de verschijning van de publicatie *De Vlaamse 17de-eeuwse schilderkunst in het Rijksmuseum in de reeks Dossiers*.
2. De geportretteerden werden in 1970 geïdentificeerd door Julius Held: Julius Held, 'Notes on Jordaens', *Oud Holland* 80 (1965), pp. 112-124, i.h.b. pp. 112-114. Zie verder, R.-A. d'Hulst, *Jacob Jordaens*, Antwerpen 1982, pp. 270-274, 277, 339 (n. 10-13) en vooral cat. tent. *Jacob Jordaens*, Antwerpen (Museum van Schone Kunsten) 1993, 2 dln., I - Schilderijen en Wandtapijten, pp. 158-163, nrs. A 46-48. Even uitzonderlijk als het ensemble is de omstandigheid dat van de portretten van beide echtelieden de schetsmatige ontwerptekeningen in zwart krijt bewaard zijn gebleven: resp. in de Uffizi, Florence en de Fondation Custodia in Parijs, zie R.-A. d'Hulst, *Jordaens' Drawings* (Monographs of the 'Nationaal Centrum voor Plastische Kunsten van de XVIde en XVIIde eeuw', V), Brussel, Londen en New York 1974, pp. 73, 212, 261, nrs. A 117 en A 173 en cat. tent. Antwerpen 1993 (zie boven), II - Tekeningen, nrs. B 32-33.
3. Zie cat. tent. Antwerpen 1993 (noot 2), I, nrs. 43, 59 en 91.
4. Idem, nrs. 50-52.